

گزارشی از چهاردهمین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی

چهاردهمین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی از ۹ تا ۱۵ مرداد ماه ۱۳۷۳ (۳۱ ژوئیه تا ۶ اوت ۱۹۹۴) در شهر آتن (یونان) تشکیل گردید و ۳۴ موضوع حقوقی که از پیش در دستور کار کنگره قرار گرفته بود،^(۱) در بخشها و جلسه‌های مختلف کنگره مورد بررسی قرار گرفت. این کنگره مانند سایر کنگره‌های بین‌المللی حقوق تطبیقی، زیر نظر «آکادمی بین‌المللی حقوق تطبیقی»^(۲) برگزار شد و در تشکیل آن، «مؤسسه یونانی حقوق بین‌المللی و خارجی»^(۳) و «کمیته یونانی حقوق تطبیقی»^(۴) همکاری داشتند. حدود ۶۵۰ نفر از استادان و حقوقدانان کشورهای مختلف در آن شرکت کردند که از جمهوری اسلامی ایران نیز چهار نفر از اعضای هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی

۱- برای آگاهی از برنامه کنگره و فهرست موضوعات، رجوع شود به: مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۳۲ (تیرماه ۱۳۷۳)، بخش گزارشهای علمی، ص ۳۱۲ به بعد.

۲- همان، ص ۳۱۰ به بعد.

3-Institut hellénique de droit international et étranger

4-Comité hellénique de droit comparé

دانشگاه تهران^(۵) در کنگره حضور فعال داشتند. جالب آنکه عده‌ای از دانشجویان ممتاز و سطح بالای کشورهای مختلف هم در کنگره شرکت کرده بودند و در هر یک از جلسات بحث، یک دانشجو سمت دبیر جلسه را بر عهده داشت.

شیوه کار کنگره آن است که برای هر موضوع قبلاً یک مخبر کل از طرف آکادمی تعیین می‌شود و استادان و حقوقدانان برجسته نظامهای گوناگون حقوقی، گزارش ملی (که معرف حقوق کشور خودشان می‌باشد) تهیه و تقدیم می‌کنند که یک نسخه از آن برای مخبر کل فرستاده می‌شود. وظیفه مخبر کل، بررسی تطبیقی و جمع بندی و نگارش گزارش کلی مربوط به موضوع است. این گزارش باید لااقل یک ماه قبل از تشکیل کنگره برای دبیرخانه کنگره ارسال گردد. گزارشهای کلی قبلاً تکثیر شده، در اختیار شرکت کنندگان در کنگره قرار می‌گیرد.

گزارش کلی در روز و ساعت معین به کنگره ارائه می‌شود و سپس مخبرین ملی و برخی دیگر از استادان حاضر در جلسه، به اختصار راجع به حقوق ملی خود سخن می‌گویند یا راجع به موضوع و مطالب ارائه شده به وسیله مخبر کل، اظهار نظر می‌کنند. مخبر کل با بهره گیری این مباحثات می‌تواند گزارش کلی را اصلاح و تکمیل و آماده چاپ نماید. متن نهایی گزارشهای کلی معمولاً با کمک مالی کشور میزبان و زیر نظر آکادمی در مجموعه‌ای به چاپ می‌رسد؛ چنانکه گزارشهای کلی نهمین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی (تهران ۱۳۵۳) به چاپ رسیده و از اهم منابع حقوق تطبیقی به شمار می‌آید.

زبان کنگره، فرانسه و انگلیسی است. گزارشها باید به یکی از این دو زبان تهیه شود و بحث و گفتگو در جلسه‌های کنگره هم به یکی از این دو زبان انجام می‌گیرد.

یکی از موضوعات برگزیده برای کنگره چهاردهم، «ارزش شهادت در حقوق مدنی» بود و اینجانب به عنوان مخبر کل موضوع از سوی آکادمی انتخاب شده بودم. ۱۴

۵- دکتر سید حسین صفایی، دکتر محمود عرفانی، دکتر ایرج گلدوزیان و دکتر محسن صدرزاده

گزارش ملی از کشورهای مختلف^(۶) راجع به موضوع، دریافت کرده، گزارش کلی خود را به زبان فرانسه، بر اساس گزارشهای دریافتی و مطالعات شخصی تهیه کردم. این گزارش قبل از تشکیل کنگره، تکثیر شده و در اختیار شرکت کنندگان قرار گرفته بود. روز ۱۱ مرداد ماه برای بحث درباره این موضوع تعیین شده بود که در جلسه مربوط شرکت و ضمن ایراد سخنرانی، گزارش خود را شفاهاً نیز ارائه نمودم. عده قابل ملاحظه‌ای از استادان کشورهای مختلف در جلسه شرکت داشتند و ریاست جلسه طبق برنامه با پروفسور جولوویچ، استاد بنام دانشگاه کمبریج بود. پس از ارائه گزارش کلی که برای آن ۴۵ دقیقه وقت منظور شده بود، رئیس جلسه به هر یک از مخبرین ملی ۵ دقیقه وقت داد که راجع به گزارش خود سخن بگویند و در مورد موضوع اظهار نظر کنند. برخی از شرکت کنندگان دیگر، از جمله رئیس جلسه هم اظهار نظرهایی کردند. در پایان نیز به اینجانب فرصت داده شد که ده دقیقه دیگر سخن بگویم و جمع بندی و نتیجه گیری نمایم. روی هم رفته بحثها و اظهارنظرها حاکی از تأیید گزارش کلی و نتیجه گیریها و ملاحظات مخبر کل بود.

شهادت در حقوق مدنی که موضوع گزارش اینجانب و مباحثات جلسه یاد شده بود، یکی از موضوعات مهم حقوقی است که در کشورهای مختلف مورد توجه خاص واقع شده و تحول جالبی داشته است. از مطالعات انجام شده چنین بر می آید که در این زمینه اختلاف بین نظام حقوقی رومی - ژرمنی و نظام کامن لو در گذشته چشمگیر و قابل ملاحظه بوده است؛ در حالی که در کشورهای وابسته به نظام رومی - ژرمنی، شهادت در امور مدنی ارزش چندانی نداشته و محدودیتهای بسیاری برای آن قائل شده بودند، در کشورهای کامن لو (انگلیس و سایر کشورهای وابسته به کامن لو) شهادت مهمترین دلیل به شمار می آمده و به طور گسترده از آن بهره می گرفتند. مع هذا تحول حقوق در کشورهای مختلف نشان می دهد که از اختلاف بین دو خانواده حقوقی در مورد شهادت، کاسته شده و بویژه حقوق کشورهای رومی - ژرمنی در جهت کم کردن محدودیتهای و

۶- کشورهای مزبور عبارتند از: آلمان، بلژیک، امریکا، فنلاند و سوئد، انگلیس، یونان، مجارستان،

ایران، هلند، رومانی، استرالیا، کانادا (کبک)، فرانسه و ایتالیا.

شناسایی ارزش بیشتر برای شهادت اصلاح گردیده است.

قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، در حقوق ایران به پیروی از حقوق فرانسه، ارزش شهادت بسیار محدود شده بود، خصوصاً طبق ماده ۱۳۰۶ پیشین قانون مدنی در مورد عقود و ایقاعات و تعهدات، اگر ارزش موضوع آن بیش از پانصد ریال بود، شهادت برای اثبات دعوی پذیرفته نمی شد، لیکن به موجب اصلاحات قانون مدنی در سالهای ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰، و بر اساس حقوق اسلامی، از محدودیتهای قانونی شهادت کاسته شد و امروزه در ایران ارزش شهادت به مراتب بیش از گذشته است و از این لحاظ تحول حقوق ایران با تحول حقوق ادله در کشورهای دیگر هماهنگ است. قابل ذکر است که در حقوق اسلام نیز شهادت از مهمترین ادله اثبات دعوی است و از این جهت نظام کامن لو قابل مقایسه با حقوق اسلام است.

برای روشن شدن ارزش شهادت در حقوق تطبیقی و تحول حقوق کشورها در این زمینه، شایسته است خلاصه‌ای از نتیجه گیری مخبر کل در اینجا آورده شود:

۱- شهادت در جهان امروز یک طریقه مهم اثبات دعوی به شمار می آید؛ بر خلاف سنت رومانیستی که در آن برای شهادت ارزش چندانی قایل نبودند. با توجه به اینکه سیستم دلیل قانونی (سیستمی که به موجب آن ادله اثبات دعوی و ارزش هر یک از آنها به موجب قانون دقیقاً مشخص شده است) امروزه در حال افول است، شهادت می تواند نقشی بیشتر از گذشته در کشف حقیقت ایفا کند.

۲- شکل عادی و متعارف شهادت، شکل شفاهی است. شهادت شفاهی در برابر قاضی است که به او و طرفین دعوی امکان می دهد که از شاهد سؤالاتی بکنند و همین امر به طور محسوس در کشف حقیقت مؤثر است و به شهادت چهره یک دلیل زنده می دهد. مع هذا بنا به دلایل عملی، شهادت کتبی در اغلب کشورهای مورد نظر، با پاره‌ای شرایط و محدودیتها، پذیرفته شده است. بویژه قوانین جدید در این خصوص مساعدتر هستند.

۳- موضوع شهادت اصولاً چیزی است که شاهد شخصاً دیده یا شنیده است. مع هذا شهادت غیر مستقیم کمابیش در همه کشورهای مورد نظر قبول شده است، خصوصاً در مواردی که شهادت مستقیم (مثلاً به علت فوت یا بیماری شاهد اصلی) ممکن نباشد.

تحول حقوق ادله حاکی از آن است که نظامهای حقوق ملی به مرور سختگیری کمتری در این زمینه نشان می‌دهند.

۴- در مورد شخص شاهد، گرایش کلی بر پذیرش شهادت هر شخصی است که قوه تمیز و توانایی ادای شهادت داشته باشد. بدین سان محجوریتها و ممنوعیتهای ناشی از سن و وضعیت شخصی و اجتماعی شاهد و روابط خانوادگی و خادم و مخدومی که در قوانین قدیمی وجود داشته، در عصر حاضر کمتر شده است. در واقع، از آنجا که سیستم دلیل آزاد در اغلب کشورها پذیرفته شده است، تحدید اختیارات قاضی با قواعد محدود کننده شهادت ضروری شناخته نشده است.

۵- در زمینه اعمال و وقایع حقوقی قابل اثبات با شهادت، محدودیتهایی که از حقوق فرانسه ریشه گرفته است (مانند ماده ۱۳۰۶ پیشین قانون مدنی ایران) گرایش به زوال دارد. اغلب نظامهای حقوقی مورد نظر، حتی در کشورهای رومانیستی، شهادت را برای اثبات کلیه دعاوی، بدون تفکیک بین اعمال حقوقی و وقایع حقوقی، می‌پذیرند. بنا بر این، شهادت در اغلب کشورها، حتی برای اثبات قراردادهای غیر بازرگانی و دارای ارزش مالی بالا، مسموع است.

۶- شهادت باید مربوط به دعوی و مفید برای اثبات امور مورد نزاع باشد. این مسئله محل تردید و اختلاف نیست و همه کشورها این اصل را پذیرفته‌اند، هر چند که اختلافات جزئی در این خصوص دیده می‌شود.

۷- ارزش اثباتی شهادت بستگی به نظر قاضی دارد؛ قوانین جدید گرایش به آن دارند که در این زمینه قلمرو اختیارات قاضی را گسترش داده، به او اعتماد بیشتری نمایند. بدین سان از قواعد محدود کننده اختیارات قاضی به تدریج کاسته شده است. اصولاً تشخیص قاضی در مورد ارزش شهادت حجّت و قاطع است، مشروط بر آنکه بر خلاف عقل و منطق نباشد. این تحول با سیستم دلیل آزادی دلیل معنوی که در جهان امروز در حال پیشرفت می‌باشد، نیز هماهنگ است.

۸- بنا بر این، نظریه سنتی در کشورهای رومانیستی، مبنی بر تفوق دلیل کتبی بر شهادت و ادعای تضاد بین نظام کامن لو و نظام رومی-ژرمنی در این خصوص، با توجه به تحول حقوق ادله از قرن هفدهم به بعد، امروزه باید تعدیل گردد. در واقع تحول

حقوقی در این سیستمها موجب نزدیکی حقوق در مورد شهادت شده است. در هر دو نظام بر حسب مورد از دلیل کتبی یا شهادت (هر کدام بیشتر قابل اعتماد باشد) بهره می‌گیرند و آنچه مسلم است، امروزه در کشورهای رومی - ژرمنی برای شهادت ارزش بیشتری نسبت به گذشته قایل هستند. حقوق ایران هم، بر مبنای حقوق اسلامی، در همین جهت تحول یافته است.

در خاتمه اضافه می‌نماید که اینجانب در جلسات بحث راجع به برخی دیگر از موضوعات کنگره، از جمله ریشه‌های نهادی نظامهای حقوق غربی در حقوق کلیسایی (آزادی مذهبی)، آیین دادرسی اختصاری در امور کیفری و تروریسم و نیز در جلسه عمومی اعضای آکادمی بین‌المللی حقوق تطبیقی (به عنوان عضو آکادمی) شرکت کردم و از آنها بهره بردم.

دکتر سید حسین صفایی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی